

מה בין אברהם אבינו לבלעם הרשע

כב, יח לֹא אוֹכֵל לְעֵבֶר אֶת־פִּי ה' אֱלֹהֵי

ידוע מאמר חז"ל (אבות ה, יט) 'מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע'. בחלק הזה בסיפא של המשנה מדובר על השכר בעולם הזה ובעולם הבא של שתי קבוצות אלה, בעוד ברישא של אותה משנה מדובר על התכונות השונות של התלמידים בשתי הקבוצות. אולם תחילה נשאל אנחנו מה בין אברהם אבינו ובלעם הרשע, כי רק אחרי שנדע את ההבדל ברמה של 'הרב' נוכל להבין את ההבדל ברמה של התלמידים.

השכיל להדריך אותנו בהבנת בלעם הרשע, הגר"א וסרמן הי"ד זצ"ל במאמרו 'קונטרס דברי סופרים' (סעיף כג) בו הוא מציג לפנינו את היהדות כמערכת בעלת שלשה סוגי מצוות ולא שתיים כמקובל (עשה-לא תעשה; בין אדם למקום-בין אדם לחבירו; מצוות שכליות-מצוות שמעיות ועוד); זה לשונו:

ובזה אפשר לפרש כוונת הכתוב (ירמיה יט, ה) "וּכְנֹנוּ אֶת־כַּמֹּת הַבַּעַל לְשׂוֹרֵף אֶת־בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ עֲלוֹת לְבַעַל, אֲשֶׁר לֹא־צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עָלְתָה עַל־לְבָי". ופירש בתרגום: דלא פקדית באורייתא, ודלא שלחית בידי עבדי נביאיא, ודלא רעוא קדמי. הנה בכתוב הזה מפורש (על דרך התרגום) כי יש שלושה חלקי תורה: (א) הנקרא ציווי [הכוונה לתרי"ג] (ב) הנקרא "דיבור" [דברי נביאים] (ג) ושאינ עליו לא "ציווי" ולא "דיבור" אלא רצון ה' בלבד, והן כל מצוות דרבנן. [הדברים אמורים בקשר עם מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן בספר המצוות בדבר מקור החיוב לשמור מצוות דרבנן. ומוסיף ר' אלחנן ז"ל ומתייחס אל קלונו של בלעם] ולפי פשוטי המקראות נראה כי זה היה עונו של בלעם הרשע. דלכאורה, אחרי שאמר "אם־יִתֶּן־לִי בָּלֶק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לְעֵבֶר אֶת־פִּי ה'" (במדבר כב, יח) מה היא רשעתו?! אבל באמת, אף שידע בלעם היטב כי הליכתו לקלל את ישראל הוא נגד רצון ה', לא חשש על זה כל זמן שלא היה לו ציווי מפורש שלא לילך. ועל כן אמר "לא אוֹכֵל לְעֵבֶר אֶת־פִּי ה'" - "פִּי" דייקא, אבל רצון ה'

לא היה חשוב בעיניו לעשותו, וזהו רשעתו, עכ"ל ר' אלחנן הי"ד,
תלמיד חבר של מרן החפץ חיים ז"ל.

ואפשר אולי להקשות על ר' אלחנן מפשוטי המקראות, מאי אולמיה (פסוק יב)
"לא תִלְךָ עִמָּהֶם" (מפסוק כ) "קוֹם לְךָ אֲתָם"? ! הרי הפה שאסר הוא הפה
שהתיר, ומנין לנו שפסוק יב מבטא יותר נאמנה את רצון ה' מאשר פסוק כ'
ושמא "קוֹם לְךָ אֲתָם" הוא הוא רצון ה', והוא אשר אמנם עשה בלעם. ואז
הדרה קושיא לדוכתה — מדוע מיד אחר "קוֹם לְךָ אֲתָם" מצינו "וַיִּחַר-אַף
אֱלֹהִים פִּי-הוֹלֵךְ הוּא"? ! ונראה כי על זה השיב המשך חכמה (כב, כ-כב ד"ה
ויבא אלקים אל בלעם לילה וכו' ויחר אף אלקים כי הולך הוא):

כי באה הנבואה [אותה נבואה שניה "קוֹם לְךָ אֲתָם" שבפסוק כ]
ב"לילה", מסופקת ומלובשת בכח המדמה [לעומת הנבואה הראשונה
בה נאמר "לא תִלְךָ", שם רק נאמר "ויבא אֱלֹהִים אֶל-בְּלַעַם... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל-בְּלַעַם" ולא צויין "לילה" (אף שזה אירע בלילה). כלומר דרגת הנבואה
בה נאסר עליו ללכת היתה גבוהה יותר מזו בה נאמר "קוֹם לְךָ" אשר ברוב
עתותיו כוזב [נבואה הנאמרת בדרגת לילה], ואין ספק [נבואה שניה
ב"לילה"] מוציא מידי ודאי [נבואה ראשונה] והוא אמר לו [בנבואה
ראשונה] "לא תִלְךָ". לכן חרה אפו "פִּי-הוֹלֵךְ הוּא", עכ"ל.

בסיכום שיטת ר' אלחנן אפשר לומר כי אמנם יש לבלעם על מה לסמוך, אבל
לא יוכל להתנער מן ההבנה הברורה בדבר רצון ה'.

ובסוגית 'רצון ה'' כותב רש"י בענין אברהם אבינו (בראשית כב, יב ד"ה כי
עתה ידעתי): א"ר אבא, אמר לו אברהם, אפרש לפניך את שיחתי. אתמול
אמרת לי "פִּי בִיִצְחָק יִקְרָא לְךָ וְרַע", וחזרת ואמרת "קַח-נָא אֶת-בְּנִיךָ, ועכשיו
אתה אומר לי "אֶל-תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל-הַנֶּעֱר" ! אמר לו הקב"ה: "לֹא-אֶחְלֵל בְּרִיתִי,
וּמוֹצֵא שְׂפָתַי לֹא אֶשְׁנֶה" (תהלים פט, לה). כשאמרתי לך "קַח" מוֹצֵא שְׂפָתַי
לֹא אֶשְׁנֶה", לא אמרתי לך 'שחטהו' אלא 'וְהַעֲלֵהוּ' ! אסקתיה, אחתיה, עכ"ל.
לפי מאמר ידוע זה של חז"ל אודות עקידת יצחק, נשכיל להבין את גישתו של
אברהם אבינו למושג 'רצון ה''.

עלינו לציין כי מלבד התמיהות הרבות הידועות אודות מאמר זה של חז"ל
(כגון: מדוע אברהם הקשה רק עכשיו, ולא הקשה כאשר אמר לו "קַח" בניגוד

ל"כִּי בִּיצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרַע" (!) אנו שואלים את אברהם אבינו בעצמו: למה אתה לא פירשת את הציווי "וְהִעֲלֵהוּ" כ'אסקתיה', ואז יכולת להוריד אותו ולחזור עמו הביתה אל שרה. הבנה זאת של 'אסקתיה' גם תואמת את כל מה שלמדת מאת הקב"ה אודות דת האמת, כאשר אתה, אברהם, לחמת בחירוף נפש נגד עובדי עבודה זרה אשר הקריבו את בניהם לאלוהיהם. בעל כרחנו לומר שלאברהם לא היה כל ספק אודות רצון ה' בזה, ולכן הבין את דבר ה' אשר 'שמע' כפי שהבין. ועיין מורה נבוכים (ג, כד) המבאר כיצד עקידת יצחק מלמדת את יסוד היסודות של אמיתות הנבואה. אילו היה לאברהם אבינו אפילו ספק ספיקא אודות רצון ה' ב"וְהִעֲלֵהוּ", הרי שאסור היה לו לקחת את המאכלת לשחוט את בנו.

ראינו אפוא, את ההבדל בין אברהם אבינו ובלעם הרשע באותה נקודה מרכזית בעבודת ה' אשר בשם רצון ה' ("רעוא קדמי") נקראת. ואנו חוזרים למאמר חז"ל ושואלים, מדוע השוו בין התלמידים של שני האישים ולא בין האישים עצמם? ונראה לומר (לעומת המפרשים הקלאסיים של המשנה באבות) שההבדל בין השומר בקפדנות את "פי ה'" ובין השואף באופן מתמיד להגיע לידי מילוי מלא של רצון ה', לא תמיד ייראה בעליל עוד בחייהם. אבל בדור השני (תלמידיו של), המרחק של מילימטרים אצל הדור הראשון יתרחב לקילומטרים, כמבואר אצל חז"ל, וכמוכח מן המציאות.